

Ermeni Mezaliminin Anadolu Halk Şiirindeki Akisleri

Fikret Türkmen*

Günümüzdeki Ermeni meselesinin tarihî derinliğini bilmeden, yapılanları ve söylenenleri anlamak imkânsızdır. Ayrıca bir başka hususu da gözden uzak tutmamak gerekir. Bu da Türk-Ermeni ilişkilerine temel teşkil eden eserlerin pek çoğunun Türklere karşı peşin hükümlü olan misyonerler, batılı politikacılar ve diplomatik personel tarafından yazıldıkları gerçeğidir.

Türklere karşı Ermenilerin kışkırtılmasının arkasındaki siyasi sebepler ise şu şekilde gelişmiştir:

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Berlin Kongresi'ne kadar "teba-yı sâdika" veya "millet-i sâdika" olarak isimlendirilen, rahat ve huzur içinde yaşayan, Osmanlı döneminde en üst siyasi kadrolara kadar yükselebilen Ermeniler, Çarlık Rusya'sı ve Batı ülkelerinin kışkırtmaları ve boş hayal peşinde koşan kiliselerinin tahrikleriyle Türk ve Müslümanlara karşı düşmanlık beslemeye başlamışlardır.

Çarlık Rusya'sı, Orta Asya'yı işgal ettikten sonra sıcak denizlere inmek ve bu

amaca engel olarak gördüğü Osmanlı'nın gücünü zayıflatmak için Balkanlarda Osmanlı tebaası olan Ortodoksları doğuda da Ermenileri kışkırtmaya başlar. Ayrıca Sırbistan ve Bulgaristan'da Pan-İslavizm propagandasına girer.

Kafkaslarda, Ecmiyazin Ermeni Gregoryan Kilisesi ve Katolikler üzerinde yoğun bir nüfuz baskısına başlar. Bunun sonucunda Katolikos Nerses, 60.000 kişilik bir Ermeni ordusu ile 1827-1828'de İran-Rus Savaşı'nda İran'a karşı savaşıyor. Aynı nüfuz baskısı İstanbul'daki Ermeniler üzerinde de söz konusudur. Hatta İstanbul ve Anadolu'dan pek çok Ermeni, Rus propagandasına kanarak Rus kontrolündeki topraklara göç etmeye başlarlar. Ancak burada rahat edemeyen ve yaptıkları hatayı anlayan Ermenilerden büyük bir kısmı, geri dönmek ister ve 1880-1890 yıllarında bu dönüş istekleri uzun tartışmalara sebep olur.

Rusların bölgede güçlenmeleri, İngiliz ve Fransızlarda misyonerlik faaliyetlerinde geç kaldıkları, Osmanlı toprağındaki Hristiyan tebaayı korumada etkili olamadıkları kaygısını doğurur ve böylece onlar da devreye girerler. O yıllardan itibaren, Ermeniler bu güçlü devletlerin ellerinde oyuncak olurlar. Bazen biri, bazen öbürü Ermenileri kullanır. Bu çekişmelerin meyveleri arasında 1830'da İstanbul'da Katolik Ermeni Kilisesi, 1847'de Protestan Ermeni Kilisesi açılır. Böylece Ermeniler de kendi aralarında parçalanırlar ve bu devletlerin maşası olmaları daha da kolaylaşır.

Osmanlı Devleti, 29 Mart 1862'de "*Ermeni Milleti Kanunnamesi*"ni çıkarır ve Ermenileri, adı geçen devletlerin oyuncağı olmaktan kurtarmaya çalışır, ama sonuç alamaz. Çünkü Ruslar bu sefer de "*Büyük Ermenistan*" adıyla, sınırları Karadeniz'den Akdeniz'e ulaşan, hiçbir zaman Ermenilerin yaşamadığı ve Ermeni toprağı olmamış coğrafyayı bol keseden vaat ederek yeni bir kışkırtma yolu bulurlar.

(*) fikret.turkmen@ege.edu.tr

Berlin Kongresi başladığında, Ermeniler bütün bu vaatlere inanarak savaşın sonunda (Grandük Nikola ile İstanbul'daki Ermeni Patriği Nerses Varjabedian, Ecmiyazınli Katolikos'unu kullanarak) Rus işgalindeki Doğu Anadolu'nun geri verilmemesini ve orada Rus himayesinde bir Ermeni devleti kurulmasını isterler. Ancak İngilizler, Rus himayesinde kurulacak bir Ermeni devletini istemezler. İşte Ermeni sorunu böyle başlamıştır. Ermeniler kendilerinin nasıl kullanıldıklarını hiçbir zaman anlamadılar. Bazen Rusların, bazen İngilizlerin isteklerine kendi hırslarını da ekleyerek her zaman piyon oldular.

1880'den itibaren, bu sefer İngilizler kendi çıkarları için küçük bir Ermenistan devleti kurma politikası ile Ermenileri kullandılar. Bu politikayı desteklemek için bütün İngiliz basını Doğu Anadolu'dan "*Ermenistan*" olarak bahsetmeye başladı. İstanbul'daki Fransız Büyükelçisi Paul Cambon'un Quai d'Orsay'e yazdığı yazı ve Edgar Granville'in "*Ruslar kışkırtmadan önce Osmanlı topraklarında hiçbir Ermeni hareketi yoktur. Çar'ın koruması altında kurulacağı düşünülen Büyük Ermenistan rüyasından dolayı pek çok zavallı insan zarar görecektir*" ifadeleri bu fikri teyit etmektedir.

Bazı Ermeni din adamları (dini lider Rant Vartabed gibi) bu durumu fark edip ihaneti anlatmaya ve vazgeçirmeye çalıştılar. Ancak başarılı olamadılar. Anadolu'da "*Can Fida*", "*Siyah Haç*" gibi çeşitli Ermeni ihtilal grupları kurulmaya çalışıldı. Ancak bunlar yerli Ermenilerce benimsenmedi. Sonuçta, Ermeni komitacılar Osmanlı toprağı dışında 1887'de Genova'da "*Hınçak*", 1890'da Tiflis'te, "*Daşnak*" komitelerini kurdular. Her iki komitenin özellikle de Daşnak komitesinin programı tamamen terör, yalan ve isyana dayalıdır. Bunu kendi yazdıkları kitap, makale ve bildirilerde de sık sık itiraf etmişlerdir. Yalanların başında kendi isyanlarını ve ihanetlerini, Türklerin Ermenileri katlettikleri şeklinde göstermek en ön sırada gelir. Ayrıca tarihin hiçbir döneminde Doğu Anadolu'da

toplam nüfusları bir buçuk milyon olmayan Ermenilerin topluca katledildiği bir başka yalanlarıdır. Hatta kendilerinin katlettikleri Müslüman Türkleri bile, Türklerin katlettikleri Ermeniler olarak göstererek propaganda yapmışlardır.

Rus işgali sırasında, bazı Rus komutanlar, Ermenilerin vahşetine dayanamayıp Ermeni birliklerini öncü birlik olmaktan çıkarıp destek kuvveti hâline getirmişlerdir. Ermeniler sadece Türklere değil, aynı vahşeti, kendilerine destek vermedikleri ve kuracakları Ermenistan devletinin topraklarında Ermeni'den başka milletler bulunmasın diye, Trabzon çevresinde Rumları, Hakkâri başta olmak üzere, Doğu Anadolu'nun muhtelif şehirlerindeki Yahudileri de katlettiler.

Kendileri Osmanlı parlamentosunda üye olan Garecin Pastırmacıyan (takma adı Armen Garo) ve Hamparsum Boyacıyan'ın (takma adı Murat) başında buldukları çetelerle köyleri basıp hem çapul hem de katliam yaptılar.

Son günlerin aktüel konusuna gelince, Osmanlı Devleti'nin 1 Kasım 1914'te I. Dünya Savaşı'na girmesini fırsat bilen Ermeniler gizli gizli hazırlıklara başladılar.

Ağustos 1914'te savaş başlamadan önce, Erzurum'da Osmanlı idarecileri ile Daşnak liderleri arasında yapılan görüşmede Osmanlılar savaşa girecek olurlarsa, sadık vatandaşlar olarak, kendilerine düşen görevi seve seve yapacaklarına dair namus sözü verdiler. Hâlbuki yaptıkları gizli toplantıda yaklaşmakta olan savaşı kullanıp Osmanlı Devleti'ne karşı genel bir saldırı yapmayı kararlaştırmışlardı. Yani yine yalan söylüyorlardı.

Savaş başlayınca Rusya'daki Ermeniler Rus ordusuna katıldılar.

Daşnak komitesi, Osmanlı Devleti içindeki hücrelerine isyan hazırlıkları yapmaları emrini vermiş, Osmanlı ordusundaki Ermenilerin de silahlarıyla birlikte kaçarak çete oluşturup Ruslarla birleşmelerini istemiştir.

Hınçak komitesi de İtilaf devletlerine yardımcı olmak için her yola başvurmaya başlamış ve sahip olduğu bütün kuvvetleri mücadeleye çağırmıştır.

Doğu Anadolu'da savaş başladıktan birkaç ay sonra Ruslarla ortak hareket eden Ermeni çeteleri, bu alandaki Türk şehirlerine, kasaba ve köylerine vahşice saldırmış; on binlerce insanı, genç yaşlı, kadın erkek demeden katletmişlerdir. "*Büyüdüklerinde Ermenilerin başına bela olur*" diyerek çocukları bile öldürmüşlerdir. (Bunların katlettikleri Türklerle ilgili ABD'de yayımlanan Ermeni gazetesi GOSNAK'ın 24 Mayıs 1915 tarihli nüshasında, büyük bir gururla; "Van'da 1500 Türk kaldı." ifadesiyle övünürler.) Osmanlı Devleti, bu vahşeti durdurmak ve kendi savaş gücünü zayıflatmalarına engel olmak için Ermenileri uyardı. Bu uyarı ciddiye alınmayınca 24 Nisan 1915'te "Ermeni İhtilal Komiteleri" kapatıldı ve devlete karşı faaliyet gösteren 235 kişi tutuklandı. Osmanlı Devleti, Ermenileri savaş bölgelerinden uzaklaştırmak için daha emin bölgelere tehcir edilmelerine karar verdi. Ermeniler bu günü "Ermeni Soykırımı" günü ilan ettiler.

Ermenilerin, Irak, Suriye ve Filistin'e tehcir edilmeleri, bu tehcir sırasında zarar görmemeleri için devletin almaya çalıştığı kararlar şöyle özetlenebilir:

• "Bu emir, tamamen Ermeni İhtilal Komitelerinin yayılmasına karşı alınmıştır. Bu sebeple Müslüman ve Ermenilerin birbirlerini öldürmelerine yol açmayacak bir tarzda uygulanmış.

• Yeni yerlere yerleştirilen Ermenilere eşlik eden özel memurlar için gerekli ayarlamalar yapılsın ve yeni yerlere yerleştirilen Ermenilerin yiyecek ve diğer ihtiyaçlarının karşılandığından emin olun ve ödemeleri göçmenler için ayrılan ödenekten karşılayın.

• Göçmenler nihaî yerleşim yerlerine ulaşana kadar, seyahatleri sırasında ihtiyaç duyacakları yiyecek ve gıda mutlaka temin edilmelidir.

• Fakir durumdaki göçmenlerin yerleşmeleri için kredi verilsin. Göç ettirilen insanlar için kurulan karargâhlar düzenli olarak gözetim altında tutulsun, onların durumunun iyiliği için gerekli her türlü önlem alınmalı ve düzen ve emniyet sağlanmalı; yoksul göçmenlere yeterli miktarda yiyecek verildiğinden emin olunmalı ve onların sağlık durumları doktorlar tarafından günlük ziyaretlerle temin edilmelidir.

• Hastalar, yoksullar ve çocuklar trenle gönderilmeli, diğerleri ise katırlarla, arabalarla veya güç ve takatlerine göre yaya olarak gönderilmelidir. Her konvoyu birbirinden ayrı güvenlik görevlileri eşlik etmeli ve gidilecek son noktaya varıncaya kadar her konvoyun güvenliği sağlanmalıdır. Yolculuk sırasında kurulan kamp yerlerinde ve seyahat sırasında göç ettirilene bir saldırıda bulunulması durumunda bunu def etmek için bütün gayret ve çaba gösterilmelidir."

1917 başlarına kadar bu şekilde taşınan Ermenilerden bazıları büyük çaplı asker ve çete çatışmalarında ölmüş olabileceği gibi, bazıları da topraklarından geçen konvoylardaki Ermenilere karşı düşmanlık besleyen bazı aşiretlerin öç almak için saldırımları ve bölgedeki genel güvenlik durumunun yetersiz olması sonucu hayatlarını kaybetmiş olabilirler.

Bunlara ek olarak, Ermenilerin göç ettirilmesi ve yeni yerlere yerleştirilmesi, devletin yakıt, gıda, tıbbî ve diğer yardım malzemelerinde sıkıntılı ve yetersiz olduğu ve aynı zamanda büyük ölçekli kıtlık ve yağma yaşandığı bir dönemde meydana gelmiştir. Bu sebeplerle de ölümler olabilir.

Unutulmamalıdır ki aynı dönemde malzeme yetersizliği yüzünden doğuda 90.000 Osmanlı askeri ölmüştür. Yine, savaş döneminde Osmanlı tebaasından da yaklaşık 3-4 milyon kişi ölmüştür. Bu kayıplar arasında farklı dinlere mensup olanlar da varır. Bu gerçeklere rağmen Ermeni şovenistlerin, sadece kendilerinin savaş sırasında acı çektiğini

iddia etmeleri ve Osmanlı Devleti'nin bütün tebaasının aynı şartlardan en az Ermeniler kadar etkilendiklerini göz ardı etmeleri ne kadar hazin ve duygusuzca bir iddiadır.

Anadolu'da kışkırtmalar yokken sadece Ermeniler değil bütün Hristiyan halk ile Müslüman Türkler büyük bir hoşgörü ve barış içinde yaşamışlardır. Bunun değiştirilemeyecek en önemli kanıtı, sözlü gelenekte yaşayan hikâyeler, âşıkların söylediği şiiirler ve efsanelerde anlatılan olaylardır. Bir araştırmamda Türkçe ve Ermenice şiiirler söyleyen 400'e yakın Ermeni aşığının isimlerini tespit etmişim. Herhalde Erivan'da arşivler taransa ve namuslu bir şekilde yayınlansa bu sayı çok daha yüksek olur. Bu da iki halkın nasıl aynı kültür çevresinde yaşadıklarının göstergesidir.

Sözlü tarih, halkın gördüğü, yaşadığı ve birinci ağızlardan dinlediği olayları anlatır. Ancak anlatanın taraf olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir. Bu yüzden sözlü tarihteki şahit olunan gerçeğin dikkatlice değerlendirilmesi lazımdır.

Sözlü tarih veya folklorik gerçeklik aşağıdaki özelliklere sahiptir:

• Anlatıcı veya ağıt yakan kaynak kişi, kendini olayın başkahramanı olarak düşünür ve olayı geleneksel bir kalıp içerisine sokar.

• Sarsıcı ve büyük olaylar, daima anlatıcının o andaki psikolojik durumu ile özdeşleşir. Kaynak kişi şahit olduğu veya yaşadığı olayı, bazen hatırlamak istemez, o anı tekrar yaşamaktan korktuğu için kapatmaya çalışır.

• Bazen trajik olayın anlatımını aklileştirir, kabul edilebilir hale getirmek ister. Böylece sarsıcı olayı dayanabilir hâle sokar. Ancak bu psikolojik tavırlarda da gerçek olay çekirdeği değişmez. Bunlara folklorde "repression" ve "rationalizasyon" denilmektedir.

• Bazı durumlarda olayla ilgili psikoloji, zaman içinde büyük bir kızgınlık, nefret ve düşmanlığa dönüşür.

Ermeniler bu metodu kullanmakta ısrar ettikleri için, bu tavır Türk düşmanlığını ve "öç alma" duygusunu beslemektedir. Böylece olayları anlatan veya şiiiri söyleyen ve ağıtı yakan kişilerin ruhsal hayatları, sosyal konumları ve sosyal çevresinin eğilim ve ihtiyaçları ile yoğrulan yeni bir şekil ortaya çıkmaktadır.

Bunlar bizim bilimsel inceleme yapmak için ne kadar dikkatli olmamız gerektiğini göstermektedir. Ancak belli bir olayı anlatan yüzlerce sözlü tarih malzemesi bize belli bir bakış açısını verecektir. Bu metinler içinde tarihinin giremediği alanlara girme imkânı bulunmaktadır.

Halk edebiyatının bütün türlerinde anlatılanlar da birer sözlü tarihtir.

Ruhsal durumu ne olursa olsun, bunu aşabilen, sosyal kabulün dışına çıkabilen insanların da olduğu görülebilmektedir. Mesela; İlhan Başgöz'ün verdiği bilgiye göre ABD'de Donald E. Miller-Lorna Tourya Miller, 1915 olayları ile ilgili olarak şunları söylemektedir: "*Biz Ermeniler, kendi batalarımızı kabul etmeliyiz. Bağımsızlığımızı elde etmek istedik. Ermeni komiteleri nice başkaldırlara giriştirler. Türkler elbet buna müsaade edemedi. Biz bunu kabul etmiyoruz. Eğer bugün Amerika'da bu komitelerin yaptığına benzer şeyler yapsaydık Amerikan hükümeti bizi Pasifik Okyanusu'na sürerdi.*" demektedir¹.

Amerika'daki Ermeniler 1915 olaylarını hatırlayan veya duyduklarını iddia edenlerden, abartılı veya gerçek dışı, bin kadar Ermeni'nin hayat hikâyelerini derleyip arşivlediler². Bu hikâyelerden 400'ünü de 1977'de kayda geçirerek arşivlerine eklediler³. Bugün bu malzemeleri Ermeni tezini güçlendirmek için kullanmaktadırlar.

Biz bütün Ermeni sorununu yazılı tarihe dayanarak tartışıyoruz. Sözlü tarihin

(1) Armenian Survivor: A Typo Logical Analysis of Victim Response, Oral History Review, 10, 1982, s. 63-64.

(2) Armenian Oral History, Near Eastern Center Newsletter, Bahar 1981, s. 5.

(3) Laurens Ayvazyan, Koordinatör of the Armenian Assembly Oral History Project, 1981.

öneminin henüz farkında olmadığımız anlaşılıyor. Yazılı vesikaların ulaştığı sonuçlar ise ya birbirleriyle ters düşmekte ya da olaylar birbirlerine eksiksiz olarak bağlanamamaktadır. Aradaki boşluklar da tarihçilerin şahsi yorumlarıyla doldurulmaya çalışılmaktadır. Tarihçilerin bir kısım inanışlarının, değer yargılarının, ideolojilerinin ve hatta bazı şahsi menfaatlerinin dışına çıkamadıkları için yorumları da yanlış olmaktadır.

Biz aşağıda Ermeni mezalimini anlatan ağıtlardan ve şiirlerden örnekler vereceğiz. Aynı olayları zaman zaman Ermeni aşuğları da şiirleştirmişlerdir. Onlardan da örnekler vereceğiz. Böylece, aynı olaya iki bakış tarzını karşılaştırma imkânı bulmuş olacağız.

Bilindiği gibi Ermeni vahşetinin en yoğun olduğu bölgeler Doğu Anadolu'da Kars, Ardahan, Van, Bitlis ile Güneydoğu Anadolu'dan Kahramanmaraş vilayetleri olmuştur.

Kahramanmaraş'ta Zeytun (şimdiki adı Süleymanlı Bucağı) isyanı bu vahşetin yaşandığı en önemli merkezlerden biridir. Ermeni Hınçak ve Taşnak Sutyun adlı ihanet çetelerinin Zeytun'da yaptıklarını Ermeni aşuğu Ferdî şöyle anlatmaktadır:

Dinleyin ağalar destanım kıssa,
Elbette alırsınız hisse
Penahgâhımızdır Hazreti İsa
Zeytun'un methini söyler dehanı.

En evvel, ceng Bertiz'de oldu
İkincisi asıl kışla vuruldu
Üçüncüsü Çukurhisar vuruldu
Dördüncüde Andırın çekti figânı.

Beşincide Yeni Kale vuruldu
Altıncıda Keban'da Türk'e zulm oldu
Yedincide büyük büyük cenk oldu
Asker mağlup olup terk etti canı

Ulu Partogime kışlaya indi
Çekip kılıcını elinde tuttu
Zabitler yeniden haçını öptü
Miralay methetti Ermeniyani

(...)

Peder Partogime'yi der isen
Ata bindiğinde mertliğini görsen
Cenk vaktinde çokça düşman öldürsen
Cesurluk verirdi aziz dehanı.

(...)

Zeytun'da o gün yer gök inledi
Kışlanın askeri figan eyledi
Elbette Tanrı da Hay'mış dedi
Yeniden tazelendi Ermeni dini.

(...)

Methedelim Patos Çolakyan'ı
Saldırdı orduya kaçça dumanı
On sekiz saatlik Tum, Andırın'ı
Vurup harap etti Türk müslümanı.

(...)

Avrupa'dan mahsus bize gelenler
Şöhretleri ise Hınçak Baronlar
Millet için bunlar fedaidirler
Haygazyan neslinin hep kahramanı.

Baron İbah dedi Türk'ü kıralım
Eski mülkümüze sahip olalım.
Aslan gibi muharebe kuralım
Kaldıralım aradan, duran düşmanı.

(...)

Âşık Ferdî bu destanı söyledi
İnip aşkın deryasını boyladı.
Tüm havadis Avrupa'da yayıldı
Zeytun fatih oldu kaldı unvanı.⁴

Görüldüğü gibi bu şiirde mezalim büyük bir zevkle anlatılmakta ve Türk düşmanlığı sürekli teşvik edilmektedir:

Zeytun olaylarında anlatılan, ihanet ve insanlık dışı zulüm, bu olaylardan sonra canlı kalabilen ve Andırın'a bağlı Geben Köyü'nde yaşayan 1329 doğumlu Mehmet Menekşe ve eşi Ayşe Menekşe tarafından şöyle anlatılmıştır:

(4) Arşiv vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezalimi, İstanbul 1976, s. 126.

Zeytun ve Geben Ermenileri, kanlı baskınlarla köylerde çoluk çocuk demeden insanları öldürmeye başlarlar. Jandarma birliklerinin yetişmesi üzerine kaçarlar. Ancak esir aldıkları kadın ve kızları beraber götürürler. Gebenli Köyü'nde Yunus adlı köylünün eşi Fatma evinde çamaşır yıkamakta olduğu için kaçmakta geç kalmıştır. Bir yaşındaki oğlu Musa'yı sırtına bağlayıp 5 yaşındaki Kadir'i de kucağına alarak Çamlı denilen ağaçlık yere doğru kaçmaya başlar. Azgın Ermenilerden ikisi bunları görüp peşlerine düşerler. Ermenilerden biri Fatma'ya yetişir. Güçlü kuvvetli bir kadın olan Fatma, yavrularını koruyan kaplan gibi Ermeni ile mücadele ederek korunmaya çalışır hatta elinden tüfeğini bile alır. Ancak öbür Ermeni, Fatma'yı arkadan ateş ederek ağır yaralar. Bu sırada sırtındaki Musa yere düşer ve otlar arasında yuvarlanarak kaybolur. Biraz sonra da Fatma şehit olur. Beş yaşındaki Kadir, korku ile annesine sokulur. Annesini uyuyor zannederek yanında uyuyakalır. İki Ermeni, Fatma'nın yanına gelirler. Tüfekten çıkan henüz yanmakta olan bir bez, Fatma'nın elbiselerini tutuşturmuştur. Rüzgârın da etkisiyle alevler cesedi çabucak sarar ve uyuyakalan Kadir ile birlikte yanarak şehit olurlar.

İki Ermeni “*Amma da yavuzmuş kabpe, kulağımı keseyim de bizim kancık karabaş gibi daha yavuz olsun.*” der. Öbür Ermeni “*Dur zaten yanıyorlar.*” diyerek ve kahkahalar atarak vahşi bir zevkle olayı seyrederekler.

Akşam olunca Ermenilerin toplandığı yere gelip sadist bir zevkle olayı diğer Ermenilere anlatırlar. O sırada, esir edilenler arasında bulunan, şehit Fatma'nın komşusu, Esmeye Kadın, anlatılanları için için ağlayarak dinler. Sonra bir fırsatını bulup kaçar. Ormana sığınır. Ormanda kendi anasının da öldürülerek yakıldığını görür. Ertesi gün jandarmalar yetişir. Esmeye Kadın jandarmaya duyduklarını anlatır. Çamlı yamaca gidenler ve şehit Fatma ile küçük Kadir'in yanmamış birkaç parça elbisesi ile otlar arasındaki hafif yaralı küçük Musa'yı bulurlar. Olayı öğrenen

şehit Fatma'nın eşi Yunus, aşağıdaki ağıtı yazar:

Kadir, benim aplak oğlum
Açılmadık çiçek oğlum
Gavur Baran'dan çıkışın
Çamlı'yaca kaçan oğlum

Kızımın adı Eşe,
Tekerim dayandı taşa,
Şehit yazıda yanarken,
Sen de mi ettin temaşa.

Göğünürüm göğünürüm
Bozbâ'ya bürünürüm
Eller çocuk severkene
Ben onlara yerinirim.⁵

Prof. Dr. İlhan Başgöz, ABD'de iken Amerikalı bir gazetecinin Türkiye'de çektiği bir filmi izlemiştir. Filmde, gazeteci 1915 olaylarına şahit olan bir Ermeni kadını bulmuş, o kadınla Bayburt'tan başlayarak Ermenilerin öldürüldüklerini iddia ettikleri yerleri dolaşmış ve filme almıştır. Film televizyonda gösterilirken, kadın, tek katlı ve üç-dört merdiveni olan bir evin önüne gelince Türkçe olarak “*İşte beni kurtaran imamın evi*” diyerek evi gösterir. Ancak o zaman kadar anlatılanların altına İngilizce tercüme verildiği halde özellikle bu cümlenin tercümesini vermezler. Bu olay bize tercüme edilmez.

Ermenilerin yaptıklarını anlatan ağıtlar gerçekten vahşet ifadeleridir. Bunlardan biri:

Amir memur demeyerek
Hep bir ipe bağladılar
Bekir oğlu, Deda'yı da
Demirinen dağladılar

Sekiz gâvur bir gelince
Osmanımı şaşırdılar
Baban çete başı diye
Hac' Ahmeti'i pişirdiler.

Muşambaya oturmuşlar
Etrafını geziyorlar

(5) Bu metin A. Saim Emirmahmutoglu tarafından “Beş Yaşındaki Kadir Anasının Koynunda Yakılarak Öldürüldü” adıyla internette yayınlanmıştır.

Sen çete topladın diye
Çalgıyınan yüzüyorlar

Meydana kazan kurdular
Bebekleri kaynatılar
Gün görmedik hanımları
Süngüyünen oynattılar.

Kele Dudu, kele Dudu
Kanlı köynek “yu” diyorlar.
Bebekleri kaynatmışlar
“Kuzu eti” ye diyorlar.

Başkâtibi öldürdüler
Deyneğinen döve döve
Kürt Genco’yu yüzüyorlar
Özne gibi ova ova.

Zabit kâtibi Mehmet’i
Topuzunan döğüyorlar
Enfiyeci Hössöyünü
Tellerinen boğuyorlar.

Hazin oldu kanlı kuyu
Uyu Kar Osmanım uyu
Hücum oldu alınmadı
Yıkılası Sultansuyu.⁶

Bu ağıtta adı geçen Hacin, Kahraman-
maraş’ın ilçesi iken şimdi Adana’ya bağlan-
mış ve Ermeni zulmünden kurtaran komutan
Saim Bey’in adına hürmeten adı Saimbeyli
olmuştur.

Bu kasabada yapılan Ermeni zulmünü
ve vahşetini anlatan bir başka ağıt da yukarı-
daki anlatılanları doğrulamaktadır.

Hacin da kağrı pazarı
Var mı kitapta yazarı
Ben Hacin’da geziciyim
Gösterin şehit mezarı.

Üç kat asbab, püsküllü fes
Bunu bana “yu” diyorlar.
Ocak başından yarak
Bebek pişti “ye” diyorlar.

(...)

Bizde de vardı gardaş
Aleme ederdı gavur

Bebekleri kaynatıyor
Çamsaroglu koca gavur.

(...)

Başucumda yatıyorlar
İfademi yazıyorlar
Ayan oldun Duran Bey’im
Oğlak gibi yüzüyorlar.

Dr. Behçet Dede, Ermeni mezalimini
anlatan âşık şiirlerini ve ağıtları derlemektedir.
Henüz basılmayan bu derlemeler arasında,
insanın tüylerini diken diken eden, insanlı-
ğından utandıran metinler bulunmaktadır.

Ermenilerin 1915’te yaptıkları meza-
limin yaraları henüz küllenmemişken 1918
Mart ve Nisan aylarında Kars-Gümrü yolu
üzerindeki 52 köyde, toplam 16.500 Türk,
Ermeniler tarafından katledilmiştir. Bu ta-
rihlerde, Dokuzuncu Ordu Kıtaları Müfettişi
Mustafa Kemal’in bu konuyla ilgili bir telg-
rafı mevcuttur. Mustafa Kemal, 29.05.1919
tarihinde Harbiye Nezaretine gönderdiği bu
telgrafta, Onbeşinci Kolordu Kumandanlı-
ğından aldığı bir bilgiyi aktarmaktadır. Telg-
rafta “*Pasinler kazasının Isıisor karyesi civarında
biri gövdesinden ikiye ayrılmış, diğeri altı yerin-
den süngü ve kurşun ile cerh edilmiş, takriben
on beş yaşındaki bir çocuğun da burun, ağız ve
kulakları kesilmiş olmak üzere bir suret-i vah-
şiyâne ve gaddaranece katledilmiş üç Müslüman
cesedi bulunmuştur.*” denmektedir.⁷

Bu olaylara bizzat şahit olan Âşık Kah-
raman da kendi köyü olan Derecik (o zaman-
ki adı Kalo) köyündeki kanlı Ermeni mezali-
mini şöyle anlatmaktadır.

Hey ağalar nasıl diyem derdimiz
Vardı zulmün sonu arşa dayandı
Ermeni İslamı kırdı taladı
Mazlumlar amanı arşa dayandı

Kalo’nun köyünü bastı cenk açtı
Mitralyoz, tüfenkle od, ataş saçtı

(6) Özdemir, Ahmet, Öyküleriyle Ağıtlar, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994, s.75-77.

(7) Ermeniler Tarafından Yapılan Katliam Belgeleri C.I, s. 198., Başba-
kanlık Arşivi Yayınları, Ankara 2001.

Ana, evlat attı dağ taşa kaçtı
Sabiler şivanı arşa dayandı

Mevla'm takdiri erişti başa
Yüz çevirdi bakmaz kardaş kardaşa
Üçyüz altmış canı yaktı ataşa
Koptu Nuh tufanı arşa dayandı

Bir cenaze gördüm kan olmuş yüzü
Portlamış kenara sıçramış gözü
Üç yüz altmış canın sönmemiş közü
Yanan can dumanı arşa dayandı

Bir yiğit vurulmuş, parmaklar kamış
Kaçarken kâfire yolu uğramış
Kâfir tutmuş, tike tike doğramış
Hançer kılıç yanı arşa dayandı

Bir gelin gördüm ayağa kalkmış
Sandım ki canı var yüzüme bakmış
Kafir mısınar ile direğe çakmış
Mısınar çivi ünü, arşa dayandı

Bir hamile kadın davranmış kaç
Ermeni eylemiş hep parça parça
Kılıç ile vurmuş bölünmüş kalça
Akan kızıl kam arşa dayandı.

Çocuğu karnından çıkarmış bakar
Can teslim etmeden süngüye takar
Bebeğin fızahı dağ taşı yakar
Dağın taşın şanı arşa dayandı

Altı yüz altmış can battı kırıldı
Çoğu kaldı geri kalan vuruldu
Bir köyün defteri artık dürüldü
Halimin yamanı arşa dayandı

Tanrı Ermeni'ye vermiş fırsatı
Kesti kökümüzü kırdı milleti
Rûz-ı kıyamete kaldı müddeti
İntikamın günü arşa dayandı

Kahraman kan ağlar bu sesim duman
Çattı bu zamana ol ahır zaman
İslam'a yâr olsun ahrette iman
Kâfirler isyanı arşa dayandı.

Elimizde buna benzer yüzlerce şiir ve ağıt bulunmaktadır. Ermeni propagandacıları tarafından tarihî gerçekler saptırılarak "20. yüzyılın ilk soykırımı" gibi yalanlarla değiştiri-

ilmek istenen sahte iddialarının arkasındaki asıl gerçekler bunlardır.

Bütün bu şiirler ve ağıtlar göstermektedir ki başta Rusya olmak üzere Fransa ve İngiltere gibi Batı ülkeleri de Ermenileri çeşitli vaatlerle kandırarak Türklere karşı bazen öncü birlikleri ve çoğu zaman da çete ve soyguncu olarak kullanmışlardır. Şimdi de aynı şeyleri Hocalı'da ve Karabağ'da hem de dünyanın gözü önünde yapmaya devam ediyorlar. Bize düşen görev şehitlerimizi ve tarihimizi unutmamak, gelecek nesillere de unutturmamak olmalıdır.

Diğer taraftan da olayların gerçek yüzünü, henüz vicdanı kararmamış bir dünyaya anlatmak durumundayız. Dünya kamuoyunun anladığı dilden konuşmak ve haklı davamızı akl-ı selimleştirmek zorundayız. Aksi hâlde dünya gözünde suçlu durumda kalmaya devam ederiz.

Azerbaycan'daki kaçkınların her birinin macerası hem de görüntülü olarak mutlaka derlenip arşivlenmelidir. Yanvar olayları dâhil olmak üzere her olay için romanlar, hikâyeler, şiirler yazılmalı, filmler çekilmelidir.

Sözlerime Kars'ın kurtuluşu üzerine söylenen ve Kars'tan çekilirken üzüntüsünden intihar eden Ermeni alay komutanı Mirmanof'un arkasından söylenen şu şiirle bitirmek istiyorum:

Kara dağdan düşman topu patlıyor
Hücum etmiş asker Kars'a atlıyor.
Hırsından Mirmanof iki çatlıyor.

Yarın evlatlarım Allah aşkına.
Şehit olanınız cennet köşkünne

Atın arslanlarım Kars'ı alalım
Ermeni'yi toptan esir kılalım
Yaralı millete merhem olalım

Sarın evlatlarım Allah aşkına
Şehit olanınız cennet köşkünne

Kars'ın kalasında Yahni çölünde
Askerler yürüyor Gümrü yolunda
Halit Paşa önde tüfek elinde

Vurun evlatlarım Allah aşkına
Şehit olanınız cennet köşküne.

Süvariler kalkmış atın yemliyor
Mirmanof göğsünden kanlar damlıyor
Süngüden Ermeni gayet hamlıyor

Sürün evlatlarım Allah aşkına
Şehit olanınız cennet köşküne

Halit Paşa der ki durmayın atın
Ermeni'nin kökü gelsin büsbütün
Antranik Tiflis'e kaçıyor tutun

Vurun evlatlarım Allah aşkına
Şehit olanınız cennet köşküne.⁸

Şehitlerimizi rahmetle anıyor, mekân-
larının cennet köşkü olmasını dileyerek hatı-
raları önünde saygı ile eğiliyoruz.

Kaynaklar

Armenian Survivor: A Typological Analysis of
Victim Response, Oral History Review. 10. 1982.

Armenian Oral History, Near Eastern Center
Newsletter, Bahar 1981.

Ayvazyan, Laurens, Coordinator of the Arme-
nian Assembly Oral History Project.

Ermeniler Tarafından Yapılan Katliam Belgele-
ri, Başbakanlık Arşivi Yayınları, C.I, Ankara 2001.

Hocaoglu, Mehmed, Arşiv Vesikalarıyla Tarihte
Ermeni Mezalimi ve Ermeniler, Anda Dağıtım, İstan-
bul, 1976.

Kırzioğlu, Fahrettin, TFA 228, 1968.

Özdemir, Ahmet, Öyküleriyle Ağıtlar, Kültür
Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.

Türkmen, Fikret, Türk Halk Edebiyatının Er-
meni Kültürüne Tesiri, Akademi Kitabevi Yayınları, İz-
mir 1992.

(8) Fahrettin Kırzioğlu, TFA 228, 1968, s. 5005.